

'תורה עם דרך ארץ' - ריבונות התורה על 'דרך ארץ'

בגליון האחרון של 'המעין' הביע הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן דעתו באשר ליחס הראוי להנחלת מורשת 'תורה עם דרך ארץ' של רש"ר הירש, במילים הבאות: "זוהי העמדה שראוי ל'המעין' לנקוט בה, בהיותו ממשיך מסורת 'תורה עם דרך ארץ' מיסודו של רש"ר הירש... אותה אסכולה מפורסמת מיסודו של רש"ר הירש זצ"ל, שעניינה החיבור שבין לימודי תורה והשכלה כללית... רש"ר הירש תמך בעוז בשיטה זו".¹ בהמשך דבריו ציטט כדעה מנוגדת לכך את דברי הרב ישראל מנטל שליט"א, רבה הנוכחי של קהילת 'עדת ישורון' בווישינגטון הייטס, ניו יורק: "תורה עם דרך ארץ הייתה הוראת שעה, רק כל עוד רש"ר הירש היה בחיים; כיום עלינו לסור למשמעת גדולי הדור".² נדמה שיש מקום לברר שוב את עיקרה של שיטה זו ומשמעותה לימינו אלה.

★ ★ ★

תורת רש"ר הירש ונכדו הגדול הרב ד"ר יצחק ברויאר זכתה בשנים האחרונות לתפוס את מקומה בקידמת ארון הספרים היהודי, זאת בעיקר בזכותם ובהשתדלותם של 'מוסד יצחק ברויאר' ושל הוצאת ספרים 'פלדהיים'. הוצאה לאור מחודשת של ספרי שני הוגים גדולים אלו חיונית לבני דורנו, ויש לקוות שמפעל מבורך זה יתפוס תאוצה, יתרחב ויגביר חיילים לתורה ולאמונה.

הפרי החדש-ישן עליו יש לברך ברכת שהחיינו הוא ה'כוזרי החדש'³, אשר לפי הנשמע זכה לתפוצה רבה והתעניינות ציבורית גדולה מהמצופה. ספר זה נותן לנו מבט מעמיק בנושאי אמונה, מנחיל לנו השקפה איתנה ומלמד אותנו פרקים במחשבה יהודית יחודית, לצד היבטים היסטוריים על יהדות גרמניה במאת השנים האחרונות לקיומה. אלה ועוד שוארו יחדיו במסגרת דו שיח פילוסופי מרתק, ברמה שרק מוחו ולבו של הרב ד"ר יצחק ברויאר יכול היה להעפיל אליה - מחד, ולעבד אותו בשפה נגישה לציבור הרחב - מאידך.

מחבר הספר היה אחד החניכים הבולטים והמצליחים של תועד"א, וסיסמת תועד"א קיבלה אצלו משמעות מורחבת שהוגדרה בסיסמה: תורה עם דרך ארץ

1 הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן, 'אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם?', 'המעין' תשרי תשס"ט (מט, א) עמ' 62.

2 שם הע' 24.

3 הכוזרי החדש - דרך אל היהדות. תרגום מגרמנית: שמחה הכהן הנשקה. מוסד יצחק ברויאר והוצאת ספרים פלדהיים, תשס"ח.

ישראל, שבמרכזה: שאיפה לכוון בית לאומי לעם ישראל בריבונות תורנית, הוא 'מדינת התורה'. בדברי הרב ד"ר ברויאר תועד⁴ ותועדא⁵ היינו הך; כך הוא מבאר בספרו הנ"ל את מהותה של תועד⁴א:

רק שלטונה העליון המוחלט של התורה פינה מקום ל"דרך ארץ"... המשמעות האמיתית של סיסמת "תורה עם דרך ארץ" היתה שהתורה תשלוט גם ב"דרך ארץ". לא בלעדי התורה תתבצע ההליכה "בדרך הארץ", אלא עם התורה. גם בדרך הזאת תוביל התורה ורק התורה... תורה עם דרך ארץ פירושה שאין התורה רק דת ותו לא... פירושה הוא שהתורה מעצבת הווי של עם, היא מושלת על מלוא החיים הלאומיים בכל ריבוי צורותיהם, והיא מייסדת עם ומקיימת עם במובן שציווה לנו אברהם אבינו. מכאן ש"תורה עם דרך ארץ" היא ממש סתירתה של הציונות.

ההבדל שבין חיבור תורה עם דרך ארץ לבין שלטון תורה על דרך ארץ משמעותי להבנת מורשתו של רש"ר הירש - כפי שהבין אותה אל נכון נכדו הרב ד"ר ברויאר. דרכו של עולם שחיבור שתי עולמות דורש סינטיזה, וכך הרצון לצעוד במשעולי החיים עם תורה מימין ודרך ארץ משמאל דורש פשרה למען הדו-קיום ביניהם; אך לא לכך כיוון הרב הירש: "כי לא על יישוב ניגודים בין מציאות ודבר ה' נלחם רש"ר הירש, לא על מציאת פשרה וסינטיזה, ודאי שלא על שכנות טובה ביניהם, כי אם על שלטון, על שלטון אמיתי וממשי של דבר ה' על המציאות החדשה... [הרב הירש] ירד כמהפכן אמיתי לדבר ה' אל המציאות החדשה כשהוא מצויד בכלי הזין של דבר ה', ניתח אותה לנתחיה, עיצב אותה וצר לה צורה, עד שנמצאה ראוייה להעלותה כעצי מערכה על מזבח דבר ה'!".

וכך קובע ד"ר ברויאר חד משמעית: "תורה עם דרך ארץ" - **ודאי שאין זו המצאתו של רש"ר הירש**, ולא הוא היה הראשון שהגה את הרעיון שיש להביא את התורה בקשר עם ה'דרך ארץ' שבכל זמן ועידן⁵. תועד⁵א הוא מושג שיצקו חכמינו ז"ל, הוא דברם של רבן גמליאל בן רבי יהודה הנשיא: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון" (אבות ב, ב), ושל רבי אלעזר בן עזריה: "אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה" (שם ג, יז).

הסיסמה "תורה עם דרך ארץ" נקבעה כלוגו על קירות בית הספר הריאלי של 'עדת ישורון' בפרנקפורט, אך בכתבי רש"ר הירש אין הרחבה מנומקת של אידיאה זו. היא נזכרת בדבריו כאימרה, מעין אסמכתא חז"לית לדרכו החינוכית; או, כלשון הזהב של הרב יחיאל יעקב ויינברג ראש ביהמ"ד לרבנים בברלין: "רש"ר הירש לא

4 הכוזרי החדש עמ' 221-222.

5 הרב ד"ר י' ברויאר, 'רש"ר הירש כמורה דרך להיסטוריה הישראלית', ציוני דרך, הוצ' מוסד הרב קוק ירושלים תשמ"ב, עמ' 137-138 (וההדגשות בקטע זה ובקטעים הבאים אינן במקור).

חידש את המילים, אלא קשר את השקפתו במאמר התלמודי הידוע⁶. מהי אם כן אותה השקפה, אסכולה, משנה, שיסוד רש"ר הירש? "הגדרה ממצה של היחס בין 'תורה' ל'דרך ארץ' במשנת רש"ר הירש נתן הרב יעקב יחיאל ווינברג זצ"ל, אשר **היטיב מרבים** לחדור אל משמעותם האמיתית של הדברים: 'אין דרך-ארץ אלא החומר שעליו פועלת התורה וצרה את צורתו'⁷. לפיכך אין במשנתו של רש"ר הירש מקום לחכמות וללימודים 'חיצוניים', תורה-עם-דרך-ארץ מבטאת את האמונה בכוחה של התורה להוות 'עיקרון צורני דינמי' לכל תכני התרבות, ולעשותם משרתים נאמנים לאמת"⁸.

הוא אומר, בורא העולם ויוצר האדם נתן לאדם תורה נצחית, כדי לעצב על ידה את החומר המשתנה ללא הרף. ה' הוריד לנו תורה שמיימית כדי שנשלוט באמצעותה על מכלול תופעות ה'דרך ארץ'. אותה תורה שנאמר עליה 'אסתכל באורייתא וברא עלמא' אינה עומדת ביסוד ושורש הבריאה בלבד, אלא מלווה ומדריכה כל שלב בהתפתחות ה'האי עלמא'. "לפיכך אין במשנתו של רש"ר הירש מקום לחכמות וללימודים 'חיצוניים'", כתב פרופ' מרדכי ברויאר. הוא הסתמך בזה על משנת אביו הרב ד"ר יצחק ברויאר, שכתב: "טעו רבים בהבנת הסיסמה: 'תורה עם דרך ארץ... יש אומרים שהסיסמה הזאת היא בעיקרה סיסמה חינוכית, הדורשת לימוד ה'חיצוניים' על יד לימוד ענייני הקודש, ושואלים אז, אם רבנו 'התיר' לימוד ה'חיצוניים' כהוראת שעה או הוראה לדורות; אמנם יגעתי ולא מצאתי שום חקירה הלכתית מפורשת [בענין זה] בכל ספרי רבינו"⁹. זאת ועוד, "לא יחסו אל חכמות 'חיצוניות' כשהן לעצמן... היא המוסרת בידנו את המפתח להבנת מהותו ההיסטורית של רש"ר הירש, מלבד זה הלא ידועה עמדתו השלילית בהחלט במה שנוגע להתעסקות בחכמות חיצוניות לשמן"¹⁰.

אמונתם של האב והבן לבית ברויאר נובעת מהדוגמה אישית שהנחיל להם אביהם הגדול, הרב שלמה זלמן ברויאר חתנו של רש"ר וממשיך דרכו. כך העיד עליו בנו: "משהייתה בכיסו התעודה המעידה על 'השכלה חילונית' פנה עורף לצמיתות ל'חכמת אדום', על מנת שלא לשוב אליה עוד לעולם. איני מאמין שלאחר זאת חזר ונטל בידו 'ספר חול'"¹¹. הנהגה כזו אינה אופיינית למי שחפץ לחבר בין לימודי תורה להשכלה כללית. כך גם ביטא את תחושותיו בכניסתו בשערי היכלי האקדמיה בנו ד"ר יצחק ברויאר: "לאוניברסיטה באתי מן הישיבה,

- 6 רי"י ווינברג, 'משנתו של רש"ר הירש', שו"ת שרידי אש, ח"ד, עמ' שסז.
- 7 וראה רש"ר הירש, דברים לב, ד: "הן כל עיצוב ומתן צורה הוא הגבלה קבועה ומוצקה של החומר; הוא קובע לחומר את קווי התיחום המתאימים למטרה הנדרשת".
- 8 פרופ' מרדכי ברויאר, 'שיטת תועד'א במשנתו של רש"ר הירש', 'המעין' תשרי תשכ"ט (ט), א), עמ' 14-15.
- 9 הרב ד"ר יצחק ברויאר, מוריה, מהדו' מוסד הרב קוק ירושלים תשמ"ב, עמ' 146.
- 10 י' ברויאר, מורה דרך, עמ' 138.
- 11 ד"ר י' ברויאר, דרכי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 27.

וכאורח ביישן עברתי באולמות ההרצאות, במשנה ביישנות, **באי נוחות גדולה והולכת...**¹²

רש"ר הירש לא המציא את היתר הכניסה לאוניברסיטה. רבותיו, רי"י עטלינגר בעל 'ערוך לנר' והרב יצחק ברנייס החכם מהמבורג, למדו באוניברסיטה, ובעקבותיהם שהה גם הוא עצמו בין כתלי אוניברסיטה במשך שני סמסטרים. תקופת לימודים קצרה זו העניקה לו את היכולת להביט מקרוב אל הדרך בו צעדו בני דורו וארצו, ולרכוש את הכלים בהם יש להשתמש כדי להחיל עליו את דבר ה'.

★ ★ ★

הנועזות של רש"ר הירש לא הייתה בחיבור תורה ודרך ארץ, אלא בהכרת הדרך ארץ החדשה של ימיו, התנסות אתגרית באורחותיה, והעמדתה למבחן במאזניים תורניות - תחת התעלמות ממנה. הגדרה ממצה זו למד המשגיח הרב שלמה וולבה זצ"ל מפי רבו הרב יוסף ברויאר זצ"ל: "אודה ולא אבוש: תמיד התלבטתי במשמעות המדויקת של שיטת תועד"א, עד שזכיתי לקבל פני מו"ר ראש הישיבה בניו יורק, ובתוך השיחה הרהבתי עוז לשואלו על כך, ושמעתי ממנו דבר שהיה חדש לי בבהירותו. אקוה שהבנתיו אל נכון: ישנה דרך - להסתגר בפני כל השפעה מחוץ לעולם התורה, ויש דרך - **לראות את העולם שמחוץ לד' אמות כאתגר**..."¹³.

העולם היהודי בגרמניה עד לדורו של רש"ר הירש סגור היה ברובו בין חומות הגיטו, סגור חברתית ותרבותית. בתחום צר ומוגבל גדלו דורות של יהודים שאין להם בעולמם אלא ארבע אמות, ארבע אמות רוחניות וגם פיסיות. הגיטו, שהייתה לחממה סגורה ומוגנת, נטולת כמעט כל השפעה מעמי הארץ אשר מסביב, הצמיח אילנות רוחניים נישאים, רבי ענפים ועשירי פירות, אילנות בצילם אנו חוסים עד ימינו אלו.

בעת החדשה, התירה האמנציפציה את בריחי החומות והביאה את שומרי התורה במגע רב-כיווני עם זרם חיים חדש וסוחף. בעיות בלתי מוכרות צצו, מצוקות ולבטים צפו על פני השטח. המדע הוליד שאלות אמוניות, האסתטיקה הביאה דחייה מסגנון החיים העתיק, הליברליות פיתחה סלידה מהשמרנות והאדיקות. הצעירים דברו בשפה אחרת, גיבשו עולם מושגים שונה, ויצרו לעצמם נקודת מבט מקורית-חדשנית והשקפת עולם שונה ובלתי מוכרת, ואילו המבוגרים, החכמים והמנוסים, נאלמו דום מכל הבחינות. חוץ מלזעוק זעקות שבר, הם לא הצליחו לעשות כל מעשה. "הרבנים הזקנים בתחושתם הבריאה, ששורשה באהבתם הנאמנה לדבר ה', חשו בניגוד זה - בין המציאות החדשה לדבר ה' - הם לא היססו אף רגע אחד לוותר על

12 י' ברויאר, דרכי, עמ' 73.

13 רבי שלמה וולבה זצ"ל, 'אחרי מטתו של הגאון הרב ד"ר יוסף ברויאר זללה"ה', 'המעין' טבת תשמ"א (כא, ב) עמ' 11.

יתרונותיה החומריים של האמנסיפציה אם אין לקנותם אלא במחיר הפרת דבר ה'. אך הם נאחזו בכל כוח אהבתם לא רק בדבר ה' בלבד, אלא בקשיות-עורף טראגית הבאה מתוך ייאוש נאחזו גם **במציאות הישנה**... באותה מציאות שהתאימה את עצמה לגמרי, על ידי הרגל של מאות בשנים, לדבר ה' ולמצוותיו. בזה עוד הגבירו עד לבלי נשוא את המתיחות בין דבר ה' ובין המציאות החדשה, שהתפרצה בלי מעצור אל תוך הרחוב היהודי, עד כי הרחוב זיהה לגמרי את דבר ה' עם המציאות הישנה, וצפויה היתה הסכנה שעם אבדן המציאות הישנה יאבד, ח"ו, גם דבר ה' - אז קם והופיע על הבמה רש"ר הירש, המהפכן הלגיטימי לדבר השם... אם זקני הדור ההוא ראו את המציאות החדשה רק בניגודה הזמני לדבר ה', ונאחזו בייאושם בקרנות הרופפות של מציאות שעבר זמנה, הרי ביצע רש"ר הירש את המעשה ההיסטורי, ועבר בקפיצה אל ארץ לא נודעת, אל המציאות החדשה, כדי להשליט עליה את דבר ה' הקיים מעולם ועד עולם¹⁴. עמידתו של רש"ר הירש על במת המציאות החדשה - הבהירה כלל עם ועולם כי "קיום התורה אינו מותנה במציאות היסטורית, כלכלית וחברתית מסויימת: כל זמן ומציאות כשרים לעיצוב חיי תורה. לגבי עידן האמנסיפציה של ימיו, היה בה בהכרזתו של רש"ר הירש משום העזה קדושה: הנכונות העקרונית והמעשית לנטוש את חיי הגיטו ולהרחיב את ה'דרך ארץ' של העידן החדש כרקע מציאותי של חיי תורה שלמים"¹⁵.

גם ה'דרך ארץ' של ימינו (ראשית האלף השלישי לספירת הנוצרים) מצפה לכניעה תחת צבא מאמיני ה'. טעות פטאלית תהיה מצידנו להיצמד ל'דרך ארץ' של מערב אירופה לפני למעלה ממאה שנים, ולדון ברלוונטיות של התאמתה לתורת ה'. "הלא רק פתאים יאמינו שרש"ר הירש בחר ב'דרך ארץ' הגרמנית שבימיו משום 'דרך ארץ' זו עצמה, כדי להעמיד אותה כדבר מוחלט שני, כביכול ליד דבר ה'. **לא ולא!** מפעלו הגדול של רש"ר הירש היה דווקא במה שניתק את דבר ה' מה'דרך ארץ' שהורגלו בה משך מאות שנים, ובמה שהכיר בוודאות, כי שלטון דבר ה' הבלתי משתנה לעולם יעמוד במבחן כל דרך ארץ"¹⁶.

★ ★ ★

התפיסה כאילו תועד"א מהותה חיבור בין לימוד תורה ללימודי חול עומדת לרועץ בדיונים הרבים סביב הרלוונטיות של תועד"א: האם היא הוראה לשעה - או הנחייה לדורות. ברור שהרב הירש עצמו לא ראה בתועד"א 'הוראת שעה', הרב יוסף ברויאר הבהיר זאת באופן ברור: "יש חוגים אשר אינם יכולים לבטל את גדלותו של הרב הירש בלא כלום, ואשר טוענים כי דרישתו לתועד"א היתה 'הוראת שעה'... אפילו

14 י' ברויאר, מורה דרך, עמ' 135 ואילך.

15 פרופ' מרדכי ברויאר, 'שיטת תועד"א במשנתו של רש"ר הירש', 'המעין' תשרי תשכ"ט (ט), (א) עמ' 14.

16 י' ברויאר, מורה דרך, עמ' 143.

מי שיש לו רק ידיעה שטחית בכתבי הרב הירש צריך לדעת כי אין לדבר כאן על הוראת שעה¹⁷. דברי האחים הגדולים לבית ברויאר משלימים איש את אחיו. תורתנו תורת נצח, ושליטתה על 'דרך ארץ' היא נצחית.

תורתנו תורת חיים היא, לכל שעה ולכל שלב בחיים קיימת הוראה מתאימה. שעות מולידות שאלות שהזמן גרמן, ולכל שאלה כזו קיימת 'הוראת שעה' - אך מקור אותה הוראה אינו עומד רק לשעה. התורה, ורק התורה, הקיימת מאז ולתמיד, היא שנותנת את הוראות החיים לכל שלב בהתפתחות ארץ ויושבי בה.

שיטת תודע"א הולידה שאלות ובעיות שהצריכו מענה מידי, תשובות שהיו נכונות אכן רק לשעתן ולא לדורות. היטיב להגדיר את הפרובלמטיקה הזו פרופ' מרדכי ברויאר ז"ל: "הליקויים בהגשמת שיטת תורה עם דרך ארץ, שהיו בבחינת 'הוראת שעה' לגבי רש"ר הירש, נעשו בתודעתם של לא מעטים מבין תלמידיו למעין 'הוראה לדורות'. יש והעיקר נעשה לטפל, והטפל - לעיקר... הדברים הרבים והמלהיבים, שמצאו בכתבי רבם על 'דרך ארץ' כזירת המבחן העיקרית של 'תורה', נתנו מקום לאי־הבנה טראגית. בלבם של רבים הוסט מרכז הכובד של השיטה מ'תורה' ל'דרך ארץ'... שיטת תועד"א הובנה כדרך חיים של דיקוים חיצוני... במקום לשעבד 'דרך ארץ' ל'תורה', נהגו רבים בדרך של פשרה נוחה ביניהן"¹⁸.

הא בהא תליא. אם התורה היא ברת חיבור לעולם החול, אם מדובר על מעין שידוך בין בני הזוג "תורה" ו"דרך ארץ" (נוסח "תורה ועבודה"), ברור מאליהו שימצאו מי שיקומו לערער על זיווג בלתי ראוי זה. ואחר שלב התהיות והספקות מגיע שלב השלילה, שבו ההתייחסות אל החיבור הזה היא כאל כנישואים זמניים שיש לפרקם בהקדם האפשרי, "הוראת שעה".

אם אין לימודי החול בגדר "חולין שנעשו על טהרת הקודש"¹⁹, הרי שחלה עלינו חובת ההבדלה בין קודש - לחול, בין ישראל - לעמים; אם יצאה הוראה מפי כהן גדול לחבר ביניהם, יש אכן מקום להניח כי מדובר בהוראה לשעתה בלבד. ברם, תועד"א אינה אלא זיקוק חומר החול באש התורה, כחומר ביד היוצר, זו הוראת נצח הקיימת מדורי דורות ולדורות הבאים.

★ ★ ★

17 רבי יוסף ברויאר, 'תורה עם דרך ארץ - הוראת שעה?', 'המעין' תמוז תשכ"ו (ו, ד) עמ' 1.

18 מ' ברויאר, שיטת תועד"א, עמ' 22.

19 רי"ד הלוי במברגר הרב מווירצבורג רכש בכוחות עצמו ידיעות בתחומים שונים של המחקר, והעלה על הכתב הערות בנושאים אלו במחברת שנשאה את השם: "חולין שנעשו על טהרת הקודש" (ר' הירץ במברגר, Herz Bamberger, Geschichte der Rabbiner der Stadt und des Bezirkes Wuerzburg, Wandsbeck 1905, p. 70. שימוש בביטוי תלמודי זה עשה עוד לפניו רבי יאיר חיים בכרך, שו"ת חוות יאיר סימן קעב, כשבא "לבאר מה שטעה אקלידוס" לגבי מדידת אלכסון הריבוע, ודחה אותה "מפני שאין לו מבוא ושום צד נגיעה בדברי רבותינו ז"ל בש"ס, ואינם חולין שנעשו על טהרת הקודש!"

בעמדת המתבוננים על שיטת תועד"א כהוראת שעה נמנה גם הרב יעקב רוזנהיים, מנהיגה של אגודת ישראל. הרב ד"ר ברויאר כתב עליו כדלהלן: "הדברים הגיעו עד לתחום השקפת העולם, וזעזעו אף את אמונתו באמיתותו לדורות של עקרון 'תורה עם דרך ארץ' כפי שרש"ר הירש ז"ל הבינו, הורה אותו וניסה להגשימו. מתוך חוסר בטחון זה הגיע לידי כך שפירש את דברי רש"ר הירש כאילו ראה בעקרונו רק מין 'הוראת שעה'. אי בטחונו של רוזנהיים נדבק אף בחלק ניכר של האורתודוקסיה בגרמניה"²⁰.

כאמור, ההכרה בתועד"א כהוראת שעה, נובעת מתפיסת שיטה זו בתור סיסמה המפשרת בין קודש לחול, תפיסה שבאה לידי ביטוי בדברי ר"י רוזנהיים עצמו. הוא הגדיר את "סיסמת 'תורה עם דרך ארץ' בתור "פשרה שבין התורה והמדע"²¹. את חמיו שיבח במילים הבאות: "אישיותו הדגולה של שמואל שטריוס... יכלה להתפתח אך ורק על אדמת סיסמת 'תורה עם דרך-ארץ', כפי שזו טופחה בגרמניה. ודמותו צריכה לשמש כאבטיפוס... של **סינטיזה** זו בין תרבות מערב-אירופה וחכמת תורתנו הקדושה"²².

הרב ד"ר ברויאר פסל מן היסוד פרשנות זו: "יש אומרים, שהסיסמה הזאת [=תועד"א] דורשת מיזוג בין התרבות התורתית ובין התרבות האירופית, ואין **טפשות גדולה מזו**"²³. כמוהו הרב ווינברג שירד לעומק כוונתו של רש"ר הירש במורשת תודע"א, שלל את גישתו של ר"י רוזנהיים: "שמו של רש"ר הירש קשור בסיסמה של 'תורה עם דרך ארץ'", כתב הרב, וברמז עבה המשיך לכיוונו של רוזנהיים: "והיה מי מתלמידיו (שעמד בראש מפלגה חרדית) שיצא להגן על רבו ולהכשירו, כביכול, בעיני צדיקי הדור, בטענה שהרב הירש לא התיר את לימודי החול אלא לאנשי ארץ אשכנז... כלומר, היתר זה של הירש נולד מתוך אונס של כפיית חוק הממשלה ומתוך הכרח הפרנסה ומשען לחם". הרב ווינברג קבע חד משמעית: "פירוש זה הוא סילוף האמת ההיסטורית!"²⁴

אילו מדובר היה בפשרה בין תורה ודרך ארץ, אכן היה מקום לשקול בכל דור ודור אם התפשרות זו עדיין נצרכת; אם מבצעה כיוונו לשעתם או לדורות; ואם יש בכוחם של הבאים אחריהם לבטלה. אמנם, מאז שהצהרנו בקול גדול 'נעשה ונשמע' - שלטון התורה חל עלינו באופן מוחלט; במעמד הר סיני זכינו לקבל את התורה לא

20 י' ברויאר, דרכי, עמ' 111-112.

21 הרב יעקב רוזנהיים, זכרונות, הוצאת נצח תשל"ט, עמ' מ.

22 רוזנהיים, זכרונות, עמ' נט.

23 י' ברויאר, מוריה, עמ' 146.

24 ר"י וינברג, משנתו, עמ' שסו. משפט זה 'שופץ' במאמרו של הרב ווינברג אשר פורסם בתור מבוא לספר במעגלי שנה, חלק שלישי, הוצאת נצח בני ברק תשכ"ו, עמ' טז, כדלהלן: "פירוש זה אינו כל האמת ההיסטורית". השמטת המונח המקורי "סילוף" - בו נקט הרב ווינברג, הופכת כאן לחרב פיפיות דו כיוונית.

כספר לימוד גרידא - אלא כמערכת חוקים, כמקור עליון שיעצב את גורלנו, תרבותנו ודרכנו בחיים. אם כן, הרי שתורה עם דרך ארץ היא נצחית. כל עוד יש חיים על פני הארץ, התורה תהיה עמוד האש ההולכת לפנייהם לנחותם הדרך.

הרב הירש הקים בית ספר לבני קהילתו בו לימד הוא ולמדו תלמידיו לימודי חול, השכלה כללית, 'חכמת אדום'. ברם, היכן מקומם של מדעי הרוח ומדעי הטבע במסגרת החינוכית של תועד"א? "הנה, מתוך הטבע ומתוך ההיסטוריה מדבר אליך ה'!" - במשפט זה, שדיבר רש"ר הירש בראש-השנה באזני הציבור הראשון בו כיהן כרב, השמיע את רעיון היסוד של כל הגותו²⁵. גישה זו של רש"ר הירש עוברת כחוט השני בכתביו. הוא תבע לראות את יד ה' בהכרת חוקי הטבע שמגלים לנו את הימצאותו של מחוקק החוקים; להתבונן בהנהגת ה' בהיסטוריה הכללית ובמטא-היסטוריה היהודית. אולם הוא שלל את לימוד ההיסטוריה לשם ביקורת היהדות, והתבדל מהשיטה ההשוואתית, כגון זו המעמידה את המשפט הרומי מול המשפט העברי, אף אם היא באה להדגיש את עליונות זו האחרונה. הוא הדריך את מורי בית הספר שהקים להכיר את "מה רבו מעשיך ה'" במדעי הטבע. הוא תבע לדעת "יהדות היודעת את עצמה מתוך עצמה". זאת היא יהדות היודעת את עוצמת ה"ויהי אור", את היופי שב"תדשא הארץ דשא", את תולדות השמים והארץ ותולדות האדם, מתוך מבט התורה אל החיים²⁶.

★ ★ ★

המדע וההשכלה אינם עומדים לצד התורה, אלא כפופים ניצבים תחתיה. ריבונות התורה על מכלול תופעות הדרך-ארץ מחייבות אותנו להשליט את התורה על כל תחומי החיים, הציבוריים והפרטיים, הלאומיים והאישיים. כי "אם אין תורה - אין דרך ארץ, ואם אין דרך ארץ - אין תורה". תורת חיים משמעותה: החיים כולם רק על פי התורה. בהיעדר חיי תורה הרי "תורה מונחת בקרן זיית!"²⁷ בניתוק החיים מהתורה אלו הם "חיים על פני האדמה", חיות נטולת כל השפעה שמיימית. תורה ירדה משמים אל בני האדם אשר על הארץ - לא בשמים היא!

"יום לפני פטירתו, אמר אלי אאמ"ו [הרב שלמה זלמן ברויאר] זצ"ל: 'אני מובטח בבטחון גמור - הדרך אשר הרב הירש זצ"ל הורה לנו תקרב את הגאולה'. הרי זו צוואה"²⁷.

25 מ' ברויאר, 'שיטת תועד"א', עמ' 9.

26 רש"ר הירש הגדיר את תקופת חז"ל כעידן שלא היה בו "קו מפריד בין התורה והחיים" (ראה חורב, מהדו' פלדהיים תשס"ז, עמ' 493).

27 הרב יוסף ברויאר, 'תורה עם דרך ארץ - הוראת שעה?', 'המעין' תמוז תשכ"ו (ו, ד) עמ' 3.